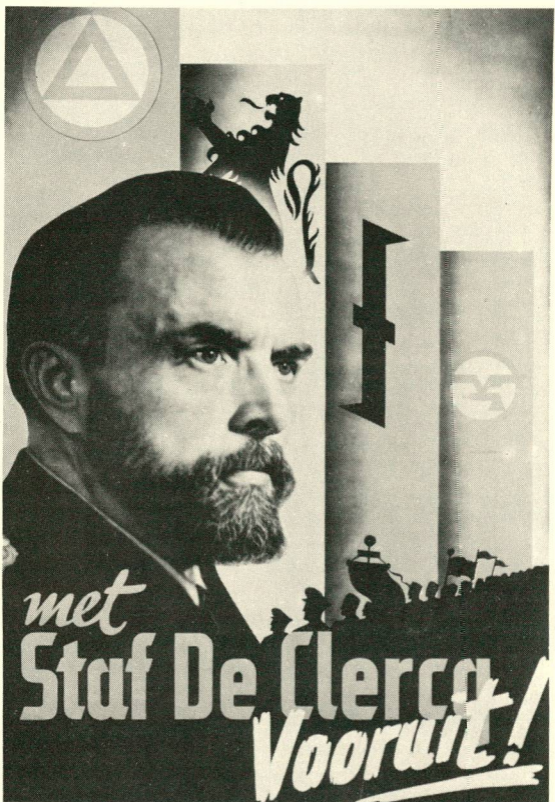

CLERCQ, Staf de (eig. Jeroom Gustaaf Theofiel), leider van het Vlaamsch Nationaal Verbond (Everbeek, Henegouwen, 16 september 1884 - Gent 22 oktober 1942).

Zijn vader was onderwijzer in de taalgrènsgemeente St.-Pieters-Kapelle. Werd eveneens onderwijzer. Nam ontslag als onderwijzer te Heikruis (prov. Brabant, ten zuidwesten van Brussel) om op te komen als kandidaat van de Frontpartij in het

arrondissement Brussel. Werd bij de parlementsverkiezingen van 16 november 1919 tot volksvertegenwoordiger gekozen. Hij blijft in de Kamer van Volksvertegenwoordigers tot aan de oorlog, met één onderbreking: in 1932 werd zijn kandidatuur onontvankelijk verklaard ingevolge een fout bij het samenstellen van de lijsten. Bij een tussentijdse verkiezing, uitgelokt door P.H. Spaak, die ontslag genomen had als volksvertegenwoordiger, behaalde hij op 14 april 1935 niet minder dan 32.500 stemmen, bij ontstentenis van katholieke of liberale lijsten.

Was van 1921 tot 1933 gemeenteraadslid te Kester en schepen van 1921 tot 1926. Op 7 oktober 1933 ondertekende hij de proclamatie waarin de oprichting van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) bekendgemaakt werd. Hij was er de leider van en bleef dit tot aan zijn dood. Hij werd begraven op de heide te Kester, doch zijn graf werd na de oorlog geschonden en hij ligt thans – naamloos – begraven op het kerkhof van Leerbeek.

Was vóór de oorlog 1914-'18 reeds betrokken bij

de taalgrensactie met Dr. J. Goossenaerts, Dr. Ph. van Isacker, Dr. Ad. Debeuckelaere e.a. Gaf met Remy de Roeck het blad De Taalgrens uit. Meldde zich in 1914 als oorlogsvrijwilliger. Gaf een frontblaadje uit: De Payot der Taalgrens, met als leuze: Een volk zal nooit vergaan. Onderging de invloed van de frontbeweging. Na de oorlog voerde hij reeds op de eerste openbare vergadering van de Frontpartij te Antwerpen het woord (2 juni 1919).

Staf de Clercq heeft in het Vlaams nationalisme een belangrijke rol gespeeld, vooral na zijn aanstelling tot leider van het VNV. Hij heeft de evolutie van het Vlaams nationalisme in de periode tussen de twee wereldoorlogen meegemaakt. Fel verbiterd en door anti-Belgische gevoelens bezielde uit de oorlog gekomen was hij in de jaren twintig sterk anti-militaristisch en democratisch gericht. Hij trad b.v. in 1926 als spreker op, naast socialistische en christen-democratische woordvoerders, op een anti-fascistische meeting. Nog in 1932 beled hij op een openbare vergadering te Brussel, waar hij samen met Herman Vos sprak, zijn gehechtheid aan de democratie. Aanvankelijk was hij veeleer een lokale figuur, die zich door zijn dienstbetoon en onvermoeibare inzet een stevige positie veroverd had in zijn „Payottenland”. Na 1933 wordt zijn rol belangrijker: hij slaagde erin het VNV hecht uit te breiden. Zijn taak was niet gemakkelijk, omdat hij rekening moest houden met verschillende strekkingen en groepen in de schoot van deze nieuwe organisatie, opgericht om eenheid te brengen in de verdeelde gelederen der Vlaamse nationalisten.

Er was de extremistische, scherp anti-Belgische groep der Groot-Nederlanders en de meer gematigde groep der federalisten. Er waren de voorstanders van een autoritaire, rechtse koers en de voorstanders van een democratische koers. Er was de opbodpolitiek met het Verdinaso van Van Severen. Meer dan eens heeft Staf de Clercq moeten manoeuvreren om een scheuring te voorkomen.

Wonend in het hart van het Payottenland (West-Brabant) riep hij ieder jaar zijn volgelingen samen op de heide te Kester (Landdagen).

Hoewel de landdagreden niet van zijn hand waren – een aantal ervan werd ontworpen door H.J. Elias – geven zij, mede door de wijzigingen die hij aanbracht in de tekst, zijn politiek weer. Aanvankelijk was deze politiek ondubbelzinnig op één doel gericht: Groot-Nederland. Ongetwijfeld was hij persoonlijk, door zijn afkeer van België en onder bepaalde invloeden, een overtuigd voorstander van Groot-Nederland. In zijn landdagrede van 6 mei 1934 verklaarde hij: „Geen sprake van 'n onmiddellijk doel en van 'n verafgelegen doel. Neen, één doel, het doel: Groot-Nederland.” Deze strakke politiek heeft hij onder druk van de federalistische vleugel en omwille van de praktische politieke eisen moeten verzwakken en ombuigen. Zo kwam hij tot de door hem uitgedachte verzoeningsformule: zelfbestuur als de wachthalle voor Groot-Nederland. In zijn landdagrede van 6 juni 1937 luidde het: „In het licht van onze Dietsche toekomst heeft de leiding U als strijdobject onze politiek, als ralliëment van alle Vlaamschnationale krachten de zelfregeering tot doel gesteld.” Hij voegde eraan toe dat het VNV „het gezag van de

Kroon" erkende en zou blijven erkennen onder het regime der zelfregering. In feite werd Groot-Nederland niet verloochend, maar naar de toekomst verschoven, terwijl de politieke actie, meer realistisch, gericht werd op het veroveren van zelfbestuur. In de rede die hij op 1 december 1936 in de Kamer hield komt deze passage voor: „Het Waalsche en het Vlaamsche volk zijn op dit ogenblik vereenigd in het staatsbestel België, onder de kroon van Z.M. Leopold III. Wanneer België nu door een of andere buitenlandsche macht moest overrompeld worden en onder dezes heerschappij komen te staan, dan kunnen wij een kruis maken over de verwezenlijking der door ons nagestreefde zelfregeering, zelfregeering die wij voor ons volk langs wettelijke wegen willen veroveren." Revolutionair optreden, aanwending van geweld heeft hij afgewezen. Aanvankelijk, o.m. in de landdagrede van 1934, veeleer uit tactische overwegingen: wij mogen onze vijanden geen voorwendsels aan de hand doen om ons voor jaren lam te leggen. Later legt hij steeds de nadruk op de „wettelijke wegen" om zelfbestuur te verwezenlijken en ook op de samenwerking met anderen om dit doel te bereiken. Een belangrijke tactische zet was het akkoord VNV-REX van 6 oktober 1936, waardoor Léon Degrelle het federalisme onderschreef en ervan afzag zijn partij uit te breiden of op te komen bij de verkiezingen in het Vlaamse land. Het beginsel-akkoord KVV-VNV, dat op 8 december 1936 ondertekend werd, doch niet door hem persoonlijk, stuitte op De Clercq's wantrouwen. Hij wilde wel samenwerking, maar geen samensmelting. Essentieel was voor hem het voortbestaan van het VNV als zelfstandige organisatie.

Reeds in de landdagrede van 1934 wees hij op de noodzaak het nationalisme te verruimen „tot de volledige behartiging van alle cultureel en sociaal-economisch belang." Hij deed een poging om te komen tot een eigen maatschappij-opvatting. Zowel het liberaal kapitalisme als het marxisme wees hij af en in de geest van de tijd, mede onder invloed van het corporatisme, door de pauselijke encycliek *Quadragesimo Anno* gepropageerd, ontwierp hij een maatschappijbeeld waaraan hij de naam gaf van „de organische volksstaat". In zijn landdagrede van 1934 legde Staf de Clercq er de nadruk op, dat een nabootsing van het maurrassisme, het fascisme of het hitlerisme verworpen moest worden en dat „voor dictatuur en absolutisme in onze opvattingen geen plaats is." Hij zal zich ook later nog herhaaldelijk van het nationaal-socialisme distantieëren, o.m. in een publieke stellingname: Het VNV en het Duits nationaal-socialisme (1937). Dit neemt niet weg dat minstens de schijn anders was. Hoewel zelf geen autoritair type, trad hij op als „de leider" van een min of meer autoritaire beweging. Naar het voorbeeld van Van Severen richtte hij een soort milizie op: de Werfbrigade of Grijsze Brigade (de leden droegen een grijs hemd). In 1938 zal hij door deze Werfbrigade een spectaculaire demonstratie laten houden in het stadje Edingen, als protest tegen het niet-naleven der taalwetgeving en de verfransing van dit stadje. Symbolen en manifestaties werden overgenomen, o.m. de groet met gestrekte rechterarm. Hoewel hij zich vóór de oorlog nooit in uniform vertoond had, nam Staf de Clercq meer en meer de houding aan van „de leider" en gleden het VNV

onder zijn bewind ten dele verder af naar het type van een rechtse, autoritaire beweging, ook al gingen niet allen hiermee akkoord.

Hij hechtte persoonlijk groot belang aan de buitenlandse politiek, omdat hij als oudstrijder de obsessie had alles te moeten doen om zijn volk buiten een eventuele oorlog te houden. In zijn landdagrede van 5 mei 1935 stelde hij voorop dat Frankrijk een bestendig gevaar was, Duitsland een gevaar kon worden, Engeland nooit een gevaar zou zijn, om een politiek van „brede en sympathieke verstandhouding met Engeland” aan te bevelen. Het Frans-Belgisch militair akkoord en het verdrag van Locarno bestreed hij heftig en hij was voorstander van een neutraliteitspolitiek. Na de redevoering, door Koning Leopold op 14 oktober 1936 voor de ministerraad gehouden, liet hij in het Vlaamse land affiches aanplakken met de tekst: „De Koning geeft ons gelijk.” In januari 1940 was een artikel van zijn hand, verschenen in Volk en Staat, aanleiding tot schorsing van dit dagblad en een verzoek van de procureur-generaal tot opheffing van zijn parlementaire onschendbaarheid. Het hoofd van de generale legerstaf, luitenant-generaal Edouard Vandenberghe, had de versperringen aan de Franse grens laten verwijderen en Franse troepen hadden de grens overschreden. Hiervan op de hoogte gebracht had Staf de Clercq in bedekte bewoordingen ertegen geprotesteerd. De opheffing van zijn parlementaire onschendbaarheid werd na zijn zelfverdediging door de Kamer geweigerd met algemene stemmen, min twee. Op 10 mei 1940 werd hij in het parlement aangehouden, doch op bevel van de regering 24 uur later weer in vrijheid gesteld.

Een zeer zware verantwoordelijkheid heeft Staf de Clercq op zich geladen toen hij, na een aanvankelijke aarzeling, resoluut geopteerd heeft voor een collaboratiepolitiek met Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. In zekere zin is hij meege-sleept door de gebeurtenissen. Nog vóór hij een beslissing genomen had, waren verscheidene van zijn medestrijders in de collaboratie geëngageerd. Pas in het najaar van 1940 heeft hij in het openbaar en ondubbelzinnig zijn nieuwe politiek verkondigd. Eens te meer raakte hij spoedig verstrikt in een opbodpolitiek, ditmaal met de Algemene SS-Vlaanderen en daarna met de DE VLAG van Jef van de Wiele. Hij voerde als „leider” een zeer persoonlijke politiek en zelfs zijn naaste medewerkers waren verrast, toen hij militaire deelneming aan de zijde van Duitsland in de oorlog aankondigde. Hij heeft persoonlijk de overeenkomst tot oprichting van het Vrijwilligerslegioen Vlaanderen ondertekend. De niet-naleving van deze overeenkomst door de Duitsers was voor hem een bittere ontgoocheling. Zijn positie werd steeds moeilijker. Iedere Groot-Nederlandse politiek was door de Duitsers formeel verboden. Men mag wel aannemen dat hij steeds gekant bleef tegen annexatie van Vlaanderen (of België) bij Duitsland en besloten was iedere poging tot verduitsing te bestrijden. Doch hij kon geen enkele waarborg verkrijgen dat dit niet zou gebeuren en sommige van zijn uitspraken, waarin hij Hitler erkende als „Führer aller Germanen” waren dubbelzinnig. De nationaal-socialistische terminologie nam hij over en hij verscheen in een zwart uniform. De oorlogsomstandigheden, de censuur en de opbodpoli-

tiek maken het moeilijk vast te stellen wat hij persoonlijk dacht, nastreefde of hoopte te bereiken. Op het einde van zijn leven was voor hem een crisistoestand ontstaan en wilde hij zelf klaarheid. In zijn redevoering van 20 september 1942 te Antwerpen zou hij de Duitsers een ultimatum stellen. Hogere ambtenaren hebben hem toen weerhouden met het argument dat hij daardoor de Militärverwaltung ten val zou brengen met alle gevolgen van dien voor het land. Het was zijn laatste redevoering en op 22 oktober daaropvolgend is hij overleden in de kliniek te Gent, waar hij verpleegd werd. Zijn stoffelijk overschot werd naar Brussel overgebracht, waar op de Grote Markt een plechtigheid plaatsgreep in aanwezigheid van tienduizenden.

Om een evenwichtig oordeel te vellen over de rol van Staf de Clercq mag men niet uitsluitend rekening houden met de oorlogsjaren, zijn laatste levensjaren. In de periode tussen de twee oorlogen heeft hij ongetwijfeld een niet te onderschatten aandeel gehad in de opgang van het Vlaams nationalisme, in de Vlaamse agitatie en aldus ook in de onder druk afgedwongen verwezenlijkingen.

Hij was geen intellectueel, geen denker of theoreticus, maar een man van de daad, van de organisatie, de actie, de propaganda. De rol die hij gespeeld heeft in het VNV bewijst dat hij beschikte over gaven van geest en hart, waardoor hij gezag verwierf en ook aanhankelijkheid en genegenheid van zijn aanhangers en medestrijders. De onbaatzichtigheid en de mateloze toewijding waarmee hij zich aan zijn taak wijdde, hebben hiertoe bijgedragen. Hij was een praktizerend katholiek. De abt van Orval, Mgr. Karel van der Cruyssen, was zijn intieme vriend. Hij onderging sterk de invloed van priester Odiel Spruytte, ook van Jeroom Leuridan en van Reimond Tollenaere, die voor hem de jonge generatie vertegenwoordigde. Men mag aannemen dat hij het Duitse nationaal-socialisme niet in zijn ware gedaante gezien heeft en zeker de bedoeling niet gehad heeft zijn volk te verraden of afvallig te worden van zijn geloof. Hij is als een gelovige christen gestorven. Staf de Clercq was vooral een gevoelsmens, die innerlijk in opstand gekomen is tegen de toestanden in de Belgische staat en vooral in het Belgisch leger tijdens de oorlog. In 1914 schreef hij aan een vriend: „Leve België!” In 1918 keerde hij uit de oorlog terug, bezield door felle anti-Belgische gevoelens. Dit sentiment, samen met zijn liefde voor zijn volk, heeft zijn verdere leven en zijn politiek grotendeels bepaald.

WERKEN: Landdagreden in *Dietschland Hou-Zee!* Kester 1934-1935 (1935); - *Kester 12 juli 1936. Tweede landdag van het V.N.V.* (1936); - *Het V.N.V. en het militaire vraagstuk* (1936); - *Meer dan ooit los van Frankrijk* (1937); - *Inzichten en Standpunten* (1937); - *Het V.N.V. en het Duitsch nationaal-socialisme* (1937); - *Edingen onze grond* (1938); - *Redevoering in de Kamer van Volksvertegenwoordigers* (1940); - *Bindende verklaring van Staf de Clercq* (27 september 1941).

LITERATUUR: *Rouwalbum Staf de Clercq* (1942); - A. Mermans, *De Leider. Schets van het leven van Staf de Clercq* (1942); - F. van Limburg en H. van Westdijk, *Staf de Clercq* (1951); - Staf de Clercq-nummer van *Broederband*, jg. 8, nr. 1-12 (november-december 1972).

FRANS VAN DER ELST